

MŁODZIEŻ ŻYDOWSKA Z PODGÓRZA NA STUDIACH NA UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM W LATACH 1866/67–1917/18

Kilka względów skłoniło mnie do osobnego omówienia studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim młodzieży żydowskiej z podkrakowskiego Podgórze. Dzieje miasta Podgórze ciągle czekają na swojego dziejopisa. W dotychczasowych studiach nad krakowską aglomeracją miejską zainteresowanie przeszłością Podgórze było bardziej niż skromne i nie zawsze koncentrowało się na najważniejszych problemach (Bardel 1901; Przecorski 1931; Małecki 1978; Banach 1989; Żółciak 1996)¹. Dlatego też wokół powstania tego organizmu miejskiego i jego przeszłości narosło wiele błędnych konstatacji, przede wszystkim zrodzonych na tle wyolbrzymionej roli Podgórze jako dotkliwego konkurenta ekonomicznego Krakowa. Już kilkadziesiąt lat temu próbowałem zwrócić uwagę na fakt, iż tego groźnego konkurenta i jego siłę ekonomiczną stworzył nie kto inny, tylko sami kupcy krakowscy, instalujący swoje interesy handlowe za Wisłą, w Podgórzu (Kulczykowski 1963). Była to naturalna reakcja krakowskiego środowiska kupieckiego na przecięcie, w wyniku pierwszego rozbioru Polski, granic państwową tradycyjnych szlaków handlowych biegnących ze wschodu na zachód. Okrojenie południowych terenów Polski poważnie ograniczyło możliwości pośrednictwa kupców krakowskich w tradycyjnym handlu wewnętrznym na obszarze kształtującego się małopolskiego rynku wewnętrznego między południowymi i północnymi rejonami Małopolski. Tylko usadowienie po obu stronach granicy w Krakowie i Podgórzu krakowskich firm kupieckich zwiększało szansę utrzymania tego pośrednictwa. Nie możemy zapominać, że ten konkurencyjny układ relacji Kraków–Podgórze, ukształtowany stosunkami politycznymi, skończył się w 1846 roku wraz z likwidacją wolnego miasta Krakowa i włączeniem jego obszaru do monarchii habsburskiej. Jednakże w tym czasie miasto Podgórze nie stało się potentatem gospodarczym wyrosłym na konkurencji z Krakowem. Mniemam, że dalsze badania potwierdzą tezę, że istota stosunków gospodarczych Krakowa i Podgórze nie polegała na wyniszczającej dawną stolicę Polski konkurencji, lecz na daleko posuniętej koegzystencji obu organizmów miejskich.

Tak więc w ciągu pierwszej połowy XIX wieku Podgórze było niewielkim organizmem miejskim, niestanowiącym dokuczliwego konkurenta Krakowa. W świetle danych pierw-

¹ Poza wzmiankami dotyczącymi przeszłości tego miasta czynionymi przy okazji studiów nad dziejami Krakowa ilość prac poświęconych wyłącznie przeszłości Podgórze jest bardzo skromna. Rozprawa Żółciaka (1996) wskazuje, iż można mieć nadzieję na rychłe monograficzne opracowania przeszłości miasta Podgórze.

szego spisu powszechnego z 1869 roku Podgórze liczyło tylko 4300 mieszkańców, a poważny rozwój demograficzny tego miasta nastąpił dopiero na przełomie wieków XIX i XX i był związany z rozwojem przemysłu. W 1890 roku ludność Podgórza liczyła już 13 100, w 1900 – 18 200, w 1910 – 22 300, a w 1915, w momencie połączenia z Krakowem, już 24 100 mieszkańców (Bieniarzówna, Małeckie 1985: 315, 360). Warto zauważyć, że leżące po drugiej stronie Wisły miasto Podgórze, a więc zaledwie kilkaset metrów od Kazimierza będącego dzielnicą wielkiego Krakowa, administracyjnie nie było związane z tym miastem nawet na poziomie powiatu. Początkowo było stolicą powiatu podgórskiego, a później, aż do połączenia z Krakowem, należało do powiatu wielickiego.

Skupisko ludności żydowskiej w Podgórzu było naturalnym przedłużeniem największego w krakowskiej aglomeracji miejskiej getta żydowskiego na Kazimierzu, początkowo połączonego mostami pływającymi, a od XIX wieku mostami stałymi instalowanymi u wylotu ulicy Krakowskiej lub w jej pobliżu. W obu miastach istniały osobne gminy żydowskie z mocno utrwalonym separatyzmem, skoro po połączeniu Podgórza z Krakowem, mimo nacisku władz administracyjnych, jeszcze przez 21 lat, czyli do 1936 roku funkcjonowały odrębne gminy żydowskie w Podgórzu i Krakowie. Andrzej Żbikowski w opublikowanej w 1994 roku książce *Żydzi krakowscy i ich gmina w latach 1869–1919* stawia licznej grupie krakowskich historyków, zarówno starszego, jak i młodszego pokolenia, zarzut pisania dziejów Krakowa i krakowskiej aglomeracji miejskiej z wyraźną tendencją zbagatelizowania ludności żydowskiej (Żbikowski 1994:11–13). Prawdziwości tego spostrzeżenia nie da się podważyć. Traktowanie naszej przeszłości bez udziału mniejszości żydowskiej przybrało spore rozmiary.

Także problematyka odbytej w 1999 roku sesji naukowej *Podgórze w dziejach wielkiego Krakowa* i opublikowane w rok później materiały nie zawierają żadnych informacji o Żydach podgórskich. Niemniej jednak zaprezentowane tam wyniki badań, a przede wszystkim rozprawy Ewy Danowskiej o początkach miasta Podgórza, Jarosława Żółciaka o mitach powstałych wokół przeszłości tego miasta oraz nowatorskie studium Wojciecha Przegona poświęcone użytkowaniu ziemi w „starym Podgórzu” w świetle austriackich wojskowych zdjęć topograficznych, stanowią wielce obiecujący początek szerszych studiów nad dziejami Podgórza – miasta, a później dzielnicy przemysłowej wielkiego Krakowa (*Podgórze...* 2000).

Ja także w swoich studiach nad żydowskimi studentami Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie autonomii galicyjskiej (Kulczykowski 1995) nie zdołałem należycie zaprezentować zbiorowości studentów żydowskich pochodzących z Podgórza. Po prostu, podgórska zbiorowość studencka utonęła w masie licznych tabel z ogólnogalicyjskimi danymi liczbowymi. Dlatego też w tym niewielkim szkicu wracam do tej problematyki.

Mimo że w 1880 roku licząca 2506 członków żydowska gmina w Podgórzu (32,66% ogółu mieszkańców) stanowiła zaledwie 12,55% stanu liczebnego społeczności Żydów krakowskich (19 958 mieszkańców) (Żbikowski 1994:40), środowisko to nie pozostawało zbyt daleko w tyle w drodze do studiów uniwersyteckich

W latach 1866/67–1917/18 na Uniwersytecie Jagiellońskim pobierało wiedzę 231 studentów i studentek żydowskich pochodzących z Podgórza, w tym 182 mężczyzn i 49 kobiet. Do tego zespołu 231 studentów zaliczyłem 170 młodych ludzi z tytułu urodzenia

i zamieszkania w mieście Podgórze oraz 61 osób tam zamieszkałych wraz z rodzicami, ale urodzonych w innych miejscowościach².

Warunkiem *sine qua non* rozpoczęcia studiów wyższych było, prócz podania, złożenie w oryginale metryki urodzenia i świadectwa dojrzałości, pochodzącego z jednego z ośmioklasowych gimnazjów monarchii austro-węgierskiej lub zagranicznej szkoły średniej, uznanej za równorzędną z austriacką. Informacje na temat matur i szkół, w których je zdobywano, można było uzyskać z odpowiednich rubryk rodowodów wypełnianych przez studentów przy wpisie na studia. Niestety, dbałość o przekazywanie tych właśnie informacji nie była wielką wśród wstępujących na uczelnie studentów, stąd brakuje wielu informacji. Wśród 231 Podgórczan studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego znalazło się 49 kobiet. Od nich rozpoczniemy prezentację interesującego nas problemu. Przyszłe studentki UJ zdobywały wiedzę w krakowskich żeńskich szkołach średnich. Prym wiodło I Gimnazjum Żeńskie, którego świadectwami dojrzałości legitymowało się 25 studentek żydowskich UJ, pochodzących z Podgórza. Dalszych 9 studentek z Podgórza uzyskało matury w innych żeńskich gimnazjach krakowskich, nie wskazały one jednak, w których z istniejących wtedy w Krakowie żeńskich szkołach średnich się uczyły³. 4 studentki ukończyły „kursy maturalne” organizowane w Wiedniu lub innych miastach monarchii na początku wojny, w okresie częściowej ewakuacji Krakowa. Jedna studentka przedstawiła maturę eksternistyczną, nie informując, w jakim krakowskim gimnazjum ją zdawała. Niestety, aż 9 studentek nie przekazało żadnych informacji na temat swojego wykształcenia na poziomie średnim. Brak danych wynosił 18,37% ich ogółu.

Ze 182 studentów żydowskich z Podgórza 29 rozpoczęło studia na UJ przed otwarciem we wrześniu 1892 roku w Podgórzu ośmioklasowego, państwowego gimnazjum, które pierwszymi absolwentami mogło się pochwalić dopiero w 1899 roku. Dlatego też dyplomy maturalne zdobywano w tym czasie w krakowskich szkołach średnich⁴. 12 w Gimnazjum św. Jacka, 6 w Gimnazjum św. Anny oraz 7 w III Gimnazjum im. króla Jana Sobieskiego. Jeden Podgórczanin ukończył szkołę średnią w Tarnowie, a o świadectwach dojrzałości 3 studentów nie mamy żadnych informacji. To 10,34% tej 29-osobowej grupy. Z pozostałych 153 studentów żydowskich aż 81 legitymowało się już maturami z Gimnazjum w Podgórzu, co stanowiło 52,94% ogółu studentów żydowskich z Podgórza, rozpoczynających studia na UJ w latach 1899/1900–1917/18. Po 15 absolwentów (9,81%) wywodziło się z renomowanych krakowskich Gimnazjów św. Anny, św. Jacka i Jana Sobieskiego. 6 żydowskich studentów z Podgórza przedstawiło matury z krakowskich szkół realnych, tyleż samo z gimnazjum w Bochni. Pojedyncze dyplomy maturalne pochodziły z gimnazjów Wiednia (2), IV Gimnazjum z Krakowa, Akademii Handlowej z Krakowa oraz gimnazjów w Warszawie i Tarnowie. Przedstawiony wyżej materiał liczbowy dowodzi, że utworzenie gimnazjum w Podgórzu było wielce trafnym przedsięwzięciem. W ciągu kilku lat od wyprawienia w świat pierwszych absolwentów kilkudziesięciuosobowe zespoły uczniów ze świadectwami maturalnymi regularnie opuszczały ten nowo powstały zakład. Była to istna rewolucja w zakresie kształcenia na poziomie średnim w Podgórzu, także dla

² Podstawę źródłową moich rozważań stanowi komputerowa baza danych powstała przy opracowaniu książki: Kulczykowski 1995: 245–248.

³ Pisały: Gimnazjum Żeńskie, Gimnazjum Prywatne, Średnia Prywatna Szkoła itp.

⁴ Do rzadkości należały pełne informacje o szkole i roku uzyskania matury. Jedynie kilku pierwszych studentów z Podgórza wzorowo wypełniło rodowody. Oto kilka przykładów: Jan Horowitz, św. Anna – 1867, Wilhelm Goldstein, św. Jacek – 1872, Salomon Winkler, św. Jacek – 1873, Zygmunt Keppler, św. Jacek – 1875, Teodor Izidor Friedman, św. Jacek – 1882, Bertold Rappaport, Bochnia – 1899.

młodzieży żydowskiej. Proroctwo okazały się słowa umieszczone na tablicy fundacyjnej podgórskiego gimnazjum „(...) uroczystość tego otwarcia niejako epokę dla rozwoju miasta Podgórze stanowiącego (...)”⁵.

Dobrze rozwinięte w miejskiej aglomeracji krakowskiej szkolnictwo średnie, zarówno dla mężczyzn, jak i kobiet, dawało pilnym i zdolnym uczniom szanse uzyskania świadectwa dojrzałości przed ukończeniem 20. roku życia.

Tabela 1. Wiek żydowskich studentów i studentek z Podgórze rozpoczynających studia na UJ

Wiek	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	L.b.	%%	L.b.	%%	L.b.	%%
17	2	1,09	1	2,04	3	1,30
18	54	29,69	14	28,58	68	29,44
19	37	20,33	13	26,53	50	21,65
20	36	19,78	2	4,08	38	16,45
21	17	9,34	7	14,29	24	10,39
22	16	8,78	2	4,08	18	7,79
23	9	4,95	3	6,12	12	5,19
24	4	2,20	3	6,12	7	3,03
25–30	6	3,30	3	6,12	9	3,90
31 i więcej	1	0,54	–	–	1	0,43
brak danych	–	–	1	2,04	1	0,43
Ogółem	182	100,00	49	100,00	231	100,00

W panującym systemie kształcenia w monarchii austriackiej, a więc także w Galicji, młodzież rozpoczynała naukę w 6. lub 7. roku życia, a świadectwa dojrzałości otrzymywała w wieku lat 18 lub 19, wliczając w cały tok kształcenia na tym poziomie cztery lata edukacji podstawowej i osiem lat gimnazjum. W przewidzianym terminie, a więc w wieku 18 i 19 lat oraz wcześniej, ukończyło szkołę średnią z sukcesem 121 studentów i studentek z Podgórze, to jest 52,39% ich ogółu. Dane te pokrywają się z wynikami badań ogólnogalicjskich, a jedyna różnica dotyczy większej liczby matur uzyskanych przez młodzież żydowską w całej Galicji w wieku 15–17 lat (3,59%). Mniej korzystnie przedstawia się liczba świadectw dojrzałości uzyskiwanych przez studentów z Podgórze w wieku 20 i 21 lat – mniej od ponad dwóch do czterech procent. W konsekwencji przesunęło to termin uzyskania matur w większym stopniu na wiek 22–25 lat i później (Kulczykowski 1995: 222–223, tab. 51, 52).

Ten ponad 200-osobowy zespół żydowskiej młodzieży studenckiej aż w 96,54% składał się z obywateli monarchii austro-węgierskiej. Był to niebywale wysoki odsetek, skoro średnia dla ogółu studentów żydowskich UJ z austriacką przynależnością państwową, w dobie autonomicznej wynosiła 84,21% (Kulczykowski 1995: 186, tab. 41). Jedyne pięciu słuchaczy, to jest 2,16% ich ogółu, legitymowało się obywatelstwem rosyjskim. Mimo że

⁵ 100 lat Podgórskiego Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Krakowie, 1892–1992, Kalendarium.

rodziny te mieszkaly w Podgórzu, nie uzyskaly jeszcze lub nie zabiegaly o obywatelstwo austriackie⁶. Brak danych wyniosl 1,30% (3 studentów).

Znacznie wieksze znaczenie w naszych badaniach maja deklaracje studenckie dotyczace narodowosci. 155 studentów i studentek z Podgórza, to jest 67,10%, deklarowalo narodowosc polska, natomiast zydowska 61 osób, to jest 26,41% zydowskiej spolecznosci studenckiej UJ pochodzacej z Podgórza. Srednia dla okresu autonomicznego studentów z narodowoscia zydowska na Uniwersytecie Jagiellońskim wynosila 19,49% (Kulczykowski 1995:186, tab. 42). Ten podwyzszony odsetek studentów o narodowosci zydowskiej nie byl czymś wyjatkowym. Mieścił się w granicach spotykanych wśród studenckich srodowisk miejskich, odchodzacych od prądów asymilacyjnych i ulegajacych wpływowi syjonistycznym, szczególnie w ostatnich latach XIX stulecia i na poczatku wieku XX. Brak danych dotyczyl 15 studentów i studentek, to jest 6,49%. Byl to wysoki odsetek, gdyz czesc mlodziezy zydowskiej swiadomie unikala deklaracji w zakresie narodowosci.

Wśród 151 miast i miasteczek galicyjskich, w których urodzili się zydowscy studenci i studentki UJ, Podgórzanie zajmowali wysoka pozycje. Jedynie dwa zydowskie skupiska miejskie ich wyprzedzaly – Kraków, gdzie przyszlo na swiat 1110 przyszlych studentów i studentek, oraz Tarnów, gdzie urodzilo się 261 osób. Podgórze bylo miejscem urodzenia 170 studentów i studentek zydowskich Uniwersytetu Jagiellońskiego i wyprzedzalo gminy zydowskie Rzeszowa (138), Lwowa (118), Przemyśla (113), Nowego Sącza (63), Jaroslawa (53) oraz Bochni (51) i Drohobycza (51). Kiedy uświadomimy sobie, że w Galicji urodzilo się 82,04% zydowskich studentów UJ, a w miastach i miasteczkach aż 72,86% ich ogolu, to wyobrazenie o pozycji spolecznosci zydowskiej z Podgórza w wyścigu o dyplom studiów uniwersyteckich nabiera wlasciwych rozmiarów. 5,95% ogolu zydowskich studentów i studentek urodzonych w miastach galicyjskich pochodzilo z Podgórza.

Tę wysoka pozycje zydowskiej spolecznosci z Podgórza wśród studentów UJ potwierdzaja takze badania pochodzenia geograficznego mlodziezy studenckiej na podstawie kryterium miejsca zamieszkania studenta wraz z rodzicami. Liczacy 2996 osób zespol mlodziezy akademickiej obojga płci pochodzil ze 120 miast i miasteczek Galicji. 1408 studentów i studentek zydowskich UJ, to jest 48,80%, wywodzilo się z Krakowa, 8,18% z Tarnowa, 7,71% z Podgórza, 4,91% z Rzeszowa i 3,94% z Przemyśla. 2 i ponad 2% zydowskiej mlodziezy studenckiej związanych bylo miejscem zamieszkania jeszcze tylko z trzema miastami – z Lwowem (2,64%), Nowym Sączem (2,17%) i Drohobyczem (2,00%). Tak wiec trzecie co do liczebności grono zydowskiej mlodziezy akademickiej Uniwersytetu Jagiellońskiego to mieszkancy Podgórza.

Zdecydowana wiekszosc, bo aż 73,59%, zydowskiej mlodziezy akademickiej z tego miasta studiujacej na Uniwersytecie Jagiellońskim to z urodzenia i zamieszkania Podgórzanie. Natomiast 61 studentów, to jest 26,41%, (w tym 8 kobiet), to reprezentanci zydowskich rodzin, które stosunkowo niedawno osiedlily się w Podgórzu. Wędrowniki 29 rodzin mialy wybitnie lokalny charakter, gdyz obejmowaly lezacy po drugiej stronie Wisly Kraków (19 rodzin) i najblizsze miejscowosci, takie jak Dębники (3), Borek Fałęcki (2), Pleszów (2) oraz Półwie Zwierzynieckie, Zabłocie⁷ i Zielonki. Takze pozostale rodziny zydowskie

⁶ Jak widać, uzyskanie obywatelstwa obarczone bylo pewna doza trudności, skoro Doba Imergluck, urodzona juz w Krakowie, zamieszкала w Podgórzu z ojcem kupcem, która zdala maturę w Średniej Szkole Żeńskiej w Krakowie i odbyła studia medyczne na UJ w latach 1901–1907, nie posiadala obywatelstwa austriackiego.

⁷ Trzech studentów z rodziny Seidenów kolejno przychodzilo na swiat w Borku Fałęckim, Zabłociu i Podgórzu.

osiedlające się w Podgórzu w większości pochodziły z miast i miejscowości galicyjskich: Białej, Oświęcimia, Szczakowej, Suche, Niepołomic, Brzeska, Tarnowa, Żmigrodu, Radomyśla, Przemyśla, Lwowa (3), Chodorowa, Budzanowa, Kołomyi i z paru wsi. Kilka rodzin pochodziło z Bielska i terytorium Królestwa Polskiego.

Nie zabrakło także młodzieży z Podgórza wśród pionierów – w środowisku żydowskim – studiów wyższych na Uniwersytecie Jagiellońskim. W pierwszym okresie, w latach 1866/67–1886/87, podjęło studia 11 studentów z Podgórza, co stanowiło 4,76% ogółu studentów i studentek żydowskich z tego miasta podejmujących studia na UJ w okresie autonomicznym. Byli wśród nich: Tobiasz Guttmann rozpoczynający studia w roku akademickim 1866/67, Jan Horowitz (1867/68), Henryk Schorstein i Rafał Spira (1871/72), Wilhelm Goldstein (1872/73), Salomon Winkler (1873/74), Zygmunt Keppler (1875/76), Joachim Chiel Blumenfeld (1876/77), Dawid Mandel (1880/81), Teodor Izidor Friedman (1882/83) i Abraham Beck (1884/85). Tyleż samo, to jest 11 studentów, czyli 4,76% ich ogółu, podjęło studia na UJ w drugim okresie, w latach 1887/88–1896/97⁸. Choć studenci z Podgórza znaleźli się wśród pionierów studiów młodzieży żydowskiej na UJ, to jednak liczebny ich wzrost następował z oporami, bardzo powoli. Dopiero w trzecim okresie, w latach 1897/98–1904/05 liczba ich powiększyła się do 32 osób⁹. Na tle tych liczb immatrykulowanie w czwartym okresie, 1905/06–1917/18, mimo lat wojennych, 177 studentów i studentek żydowskich z Podgórza uznać trzeba za zjawisko wyjątkowe, graniczące wprost z umasowieniem studiów wyższych na UJ wśród elit społeczeństwa żydowskiego z Podgórza. 76,62%, czyli ponad trzy czwarte ogółu żydowskiej młodzieży studenckiej z Podgórza, rozpoczęło studia na UJ właśnie w tym wyjątkowym okresie, między wydarzeniami rewolucyjnymi lat 1905–1907 a wybuchem I wojny światowej. Warto odnotować fakt, że trend wzrostu stanu liczbowego studentów i studentek żydowskich z Podgórza w poszczególnych okresach doby autonomicznej jest taki sam jak młodzieży żydowskiej z Krakowa. W dwóch pierwszych okresach, a więc w latach 1866–1897, udział młodzieży studenckiej z Podgórza wyniósł po 4,76%, a z Krakowa 11,36% i 11,76%, a w latach 1897–1905 udział obu grup studenckich wzrósł do kilkunastu procent (Podgórze – 13,86%, Kraków – 17,78%). Dopiero w latach 1905–1918 następuje gwałtowny wzrost liczby studentów żydowskich zarówno z Krakowa, jak i Podgórza. Tak więc w obu tych społecznościach te same czynniki określały zainteresowanie młodzieży żydowskiej studiami wyższymi na UJ.

W badanym okresie żydowska społeczność studencka z Podgórza w zdecydowanej większości składała się z mężczyzn. Dopiero od 1897 roku kobiety uzyskały możliwość studiów na wydziale filozoficznym, a od 1900 roku na wydziale lekarskim. Pionierką studiów wyższych wśród kobiet była Julia Glasner urodzona w 1873 roku w Podgórzu, która w roku akademickim 1897/98, w wieku 24 lat rozpoczęła studia na wydziale filozoficznym UJ. Siedmioletni¹⁰ pobyt na studiach w latach 1897/98–1904/05 nie zakończyła zdobyciem dyplomu. Przez cztery lata akademickie Julia Glasner była jedyną studentką żydowską pochodzącą z Podgórza. Dopiero w roku akademickim 1901/02 rozpoczęły studia na UJ cztery inne studentki z Podgórza: Maria Guzikówna i Berta Schenkówna na wydziale filo-

⁸ Byli to: Szymon Better, rozpoczynający studia w roku akademickim 1887/88, Pinkus Kepler (1887/88), Herman Kramer (1887/88), Szymon Altendorf (1890/91), Henryk Jan Glaser (1890/91), Edward Ferber (1891/92), Izaak Better (1893/94), Maksymilian Kahane (1894/95), Jakub Eljakim Westfried (1895/96), Szymon Faust (1896/97) i Emil Liebermann (1896/97).

⁹ Czterech z nich: Eliazs Faust, Rubin Glasner, Wolf Hirsch Leuchter i Henryk Rappaport studiowało na dwóch kierunkach.

¹⁰ Z przerwą w roku akademickim 1900/01.

zoficznym oraz Debora Frankel i Dobo Immergluck na wydziale lekarskim. Trzy lata później, w roku akademickim 1904/05 wpis na wydział filozoficzny uzyskała Maria Ferberówna. W zasadzie regularne studia studentek żydowskich z Podgórza rozpoczęły się dopiero w ostatnim okresie doby autonomicznej, w latach 1905/06–1917/18. Wtedy bowiem wstąpiły na studia na UJ 43 Żydówki z Podgórza. Jest rzeczą charakterystyczną, że 25 z nich uzyskało indeksy studenckie w okresie wielkiej wojny, w latach akademickich 1914/15–1917/18, kiedy niedobór mężczyzn zwiększał szanse studiów kobiet. Ogólnie rzecz biorąc, można stwierdzić, że 21,21%, a więc nieco ponad jedną piątą ogółu wywodzącej się z Podgórza żydowskiej młodzieży studenckiej, stanowiły kobiety. Ten wysoki odsetek świadczył o znacznym zainteresowaniu studiami wyższymi Żydówek z Podgórza.

Zagadnienie wyboru kierunku studiów w latach 1866–1918 przez żydowską młodzież z Podgórza ilustruje poniższa tabela.

Tabela 2

Płeć	Wydział			Razem
	Prawa	Lekarski	Filozoficzny	
Mężczyźni	128	33	21	182
Kobiety	–	18	31	49
Ogółem	128	51	52	231

Dominują studia prawnicze, bowiem 70,33% mężczyzn wybrało ten kierunek studiów. Studenci prawa stanowili aż 55,41% ogółu młodzieży studenckiej wywodzącej się z Podgórza. Są to jedne z najwyższych średnich notowanych dla studentów żydowskich na UJ na przełomie XIX i XX wieku (Kulczykowski 1995: 68–69)¹¹. Na studia lekarskie zdecydowało się 51 osób (22,08%), 33 mężczyzn i 18 kobiet. Perspektywa zdobycia niezależnego, wolnego zawodu prawnika lub lekarza ukierunkowała preferencje wyboru studiów wśród młodzieży żydowskiej z Podgórza. Okazało się, że aż 77,49% młodych ludzi pragnęło wykonywać zawód prawnika lub lekarza. Była to charakterystyczna cecha obecności studentów żydowskich na Uniwersytecie Jagiellońskim w dobie autonomii galicyjskiej. Prawie identyczna co do wielkości, bo licząca 52 osoby (22,51%), grupa 31 studentek i 21 studentów podjęła studia na kierunkach wydziału filozoficznego. Warto podkreślić, że liczby względne charakteryzujące proces wyboru kierunków studiów przez żydowską młodzież studencką z Podgórza wprost idealnie zgadzają się z ogólnymi danymi ujmującymi to zjawisko w skali całego UJ w okresie autonomicznym (studia prawnicze i lekarskie 77,49% – w skali UJ 77,37%; studia filozoficzne 22,51% – w skali UJ 22,63%) (Kulczykowski 1995:36).

W studiach nad strukturą społeczno-zawodową studentów żydowskich posługiwałem się ankietą badawczą, w której zawody uszeregowane zostały na podstawie kryterium prestiżu społecznego. Wyodrębniłem dwadzieścia trzy grupy zbliżonych do siebie zawodów, które przy szczegółowej analizie łączyłem w zespoły; np. zawody – właścicieli nieruchomości, rentierów i akcjonariuszy, bankierów, właścicieli kantorów wymiany, kupców, właścicieli hoteli i restauratorów oraz przedsiębiorców połączyłem w zespół, który można nazwać burżuazją w szerokim tego słowa znaczeniu. Na tle 3920 studentów i studentek

¹¹ W latach 1897/98–1904/05 żydowscy studenci prawa stanowili średnio 52,01%, a w latach 1905/06–1917/18 42,04% ogółu żydowskiej młodzieży studenckiej.

żydowskich studiujących na UJ w okresie autonomii galicyjskiej 231-osobowy zespół młodzieży z Podgórza nie nastęrcza, w zakresie odtworzenia struktury społeczno-zawodowej, żadnych trudności. Dominacja zespołu studentów pochodzących z grupy kupców, właścicieli hoteli i restauratorów nie podlega dyskusji. Aż 43,29%, to jest 100 studentów i studentek, pochodziło z rodzin utrzymujących się z handlu, gdyż właściciele hoteli i restauratorzy to liczbowo niewielka grupa. Niestety, na podstawie zapisów studenckich rodowodów nie jesteśmy w stanie bliżej określić rozmiarów uprawianych przez rodziców studenta przedsięwzięć handlowych. W świetle tych informacji kupcem był wielki hurtownik i drobny handlarz. Była to jednak profesja powszechnie uprawiana przez ludność żydowską na ziemiach polskich i nic dziwnego, że z tej właśnie grupy zawodowej pochodziło najwięcej studentów i studentek Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jest rzeczą charakterystyczną, że wśród młodzieży studenckiej z Podgórza z tej grupy zawodowej wywodziło się proporcjonalnie więcej studentek (46, 94%) niż studentów (42,31%). Prymat tej handlowej grupy zawodowej w inicjowaniu i rozwijaniu studiów wyższych zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn nie ulega najmniejszej wątpliwości, niemniej jednak wśród żydowskiej młodzieży studenckiej z Podgórza odsetek ten był wyjątkowo wysoki. Okazało się bowiem, że w sąsiednim Krakowie z grupy kupców, właścicieli hoteli i restauratorów pochodziło 37,32% studentów i studentek żydowskich, a więc o 6% mniej. Także wśród 2987 studentów i studentek żydowskich w okresie autonomicznym, pochodzących z galicyjskich miast i miasteczek, liczba studentów wywodzących się ze środowiska kupieckiego wynosiła 39,91% ich ogółu.

Trzy pozostałe grupy zawodowe, z których wywodzi się studiująca młodzież żydowska, to: właściciele nieruchomości, rentierzy, akcjonariusze (4,33%); bankierzy, właściciele kantorów wymiany, akcjonariusze (brak wśród studentów z Podgórza) oraz przedsiębiorcy, właściciele fabryk (6,06%). Wraz z omówioną wyżej grupą kupców tworzą burżuazję, którą reprezentuje najliczniejszy zespół studentów i studentek żydowskich Podgórza, poważnie wpływający na reprezentację liczbową pozostałych grup zawodowych. W wypadku Podgórza z burżuazji wywodziło się aż 53,68% żydowskiej młodzieży studenckiej. Siłą rzeczy mniej było studentów o innym pochodzeniu społecznym. Wśród studentów i studentek żydowskich z Krakowa młodzieży o burżuazyjnym pochodzeniu było 46,72%, a więc prawie 7% mniej. Także wśród młodzieży żydowskiej z miast i miasteczek galicyjskich okresu autonomicznego studenci i studentki o rodowodzie burżuazyjnym stanowili 49,69% ogółu, a więc o 4% mniej niż wśród studentów podgórskich. Na tle innych grup miejskich studencki zespół z Podgórza miał mocniej zaznaczony charakter burżuazyjny.

Drugim co do wielkości zespołem zawodowym, z którego wywodziли się studenci, byli pracownicy wykwalifikowani, do których zaliczyłem agentów handlowych i ubezpieczeniowych, pracowników firm handlowych, magazynierów, maszynistów, motorniczych, kelnerów, pielęgniarki i wiele innych zawodów, których uprawianie wymagało zdobycia odpowiednich kwalifikacji, czyli wykształcenia zawodowego. Przeważały zawody usługowe, których lista z biegiem lat ciągle się powiększała. W tej grupie znalazło się 21 studentów (11,54%) i 9 studentek (18,37%) z Podgórza, łącznie 30 osób (12, 99%). Z Krakowa z rodzin o tym samym statusie społeczno-zawodowym studiowało na UJ 223 studentów i studentek, co stanowiło 15,25% ich ogółu. Natomiast ze środowisk żydowskich miast i miasteczek z Galicji w grupie mającej za rodziców „pracowników kwalifikowanych” znalazło się 10,81% studentów i studentek, a więc o kilka procent mniej niż z Krakowa i Podgórza. Na obniżenie procentu „pracowników kwalifikowanych” w tym zestawieniu

wyraźnie wpłynęła spora liczba małych organizmów miejskich, gdzie stanowisk pracy dla kwalifikowanych pracowników było niewiele.

Ważną i rozwijającą się grupą społeczną, szczególnie na początku XX wieku, byli urzędnicy państwowi, samorządowi i prywatni. Młodzież studencką wywodzącą się z tej grupy podzieliłem na dwa zespoły. Oddzielnie ująłem wyższe i średnie warstwy urzędnicze oraz niższych urzędników i funkcjonariuszy. Łącznie ze sfer urzędniczych Podgórza wywodziło się 28 studentów i studentek żydowskich, co stanowiło 12,12% ich ogółu. Połowa z nich to uprzywilejowana warstwa wyższych urzędników państwowych i samorządowych, organów krajowych, radców i dyrektorów przedsiębiorstw¹². Wszyscy byli mężczyznami. Pozostałe osoby (9 studentów i 5 studentek) związane były ze środowiskiem niższych urzędników i funkcjonariuszy państwowych, samorządowych i prywatnych: księgowych, koncypistów adwokackich, płatniczych, listonoszy, podurzędników, podoficerów i policjantów. Podział na dwa równe zespoły, wywodzące się ze środowisk wysokich i niższych urzędników, młodzieży studenckiej z Podgórza należy zaliczyć raczej do wyjątkowych. Wśród młodzieży żydowskiej z Krakowa tylko 3,91% studentów i studentek pochodziło z rodzin wysokich urzędników, a 8,55% ze środowisk drobnych urzędników i funkcjonariuszy państwowych i prywatnych. Także dane zaczerpnięte z liczącego prawie trzy tysiące zespołu studentów UJ pochodzących z miast i miasteczek galicyjskich okresu autonomicznego potwierdzają taki właśnie podział. 114 studentów i studentek żydowskich, to jest 3,82% ich ogółu, związanych było ze środowiskiem wysokich urzędników, a 223, to jest 7,46%, pochodziło z grupy drobnych urzędników i funkcjonariuszy państwowych i samorządowych.

W grupie podgórskiej młodzieży akademickiej wywodzącej się ze środowiska rzemieślniczego znaleźli się wyłącznie mężczyźni w liczbie 17 studentów, co stanowiło 9,34% ich ogółu oraz 7,36% studentów i studentek z Podgórza. Wśród młodzieży studenckiej z Krakowa reprezentanci środowiska rzemieślniczego stanowili 6,38%, a z miast i miasteczek galicyjskich jeszcze mniej, bo 5,25%. Warto zauważyć, że 14 studentów i studentek z Podgórza (6,06%) pochodziło z rodzin przedsiębiorców i właścicieli fabryk. Natomiast wśród studentów żydowskich z Krakowa młodzież studencka o tym pochodzeniu społecznym stanowiła tylko 4,32%.

Wolne zawody stanowiły dla ludności żydowskiej wymarzoną drogę kariery zawodowej; w szczególności zawody prawnika i lekarza cieszyły się dużym prestiżem i uznaniem. Wolne zawody ująłem w czterech grupach: lekarze, dentyści i farmaceuci; adwokaci, notariusze i radcy prawni; inżynierowie i specjaliści w zakresie techniki oraz inne wolne zawody. W sumie 10 studentów i 7 studentek z Podgórza wywodzących się z tych grup społecznych zdecydowało się podjąć studia na UJ. Stanowili oni 7,36% całej zbiorowości Podgórzan studiujących na UJ. W Krakowie z tej grupy zawodów pochodziło 7,90% ogółu żydowskiej młodzieży studenckiej. Natomiast młodzież z miast i miasteczek galicyjskich, wywodząca się ze środowisk wolnych zawodów, zdradzała zdecydowanie większe zainteresowanie studiami na Uniwersytecie Jagiellońskim, bowiem 11,39% studentów i studentek z tych środowisk podjęło studia na tej uczelni. Dobrze sytuowane rodziny prowincjonalnych lekarzy i adwokatów były bardzo zainteresowane tym, by ich dzieci podjęły studia na wydziałach prawnym i lekarskim oraz kontynuowały zawody swoich ojców. Należy podkreślić, że środowiska żydowskich wolnych zawodów ze szczególnym zrozumieniem od-

¹² Omawiałem wyższych urzędników łącznie z oficerami wojska, żandarmerii i policji, por. M. Kulczykowski (1995:138). Z Podgórza z tej grupy zawodowej nie pochodził żaden student.

nosiły się do studiów wyższych kobiet. Wśród studiujących na UJ kobiet z Podgórza ze środowiska wolnych zawodów większość studentek pochodziła z rodzin lekarskich.

Z innych zawodów i grup społecznych ujętych w programie badawczym pochodzili pojedynczy studenci. Dwóch studentów wywodziło się ze środowiska nauczycielskiego (0,87%), a 1 kobieta i 6 mężczyzn (3,03%) z bardzo specjalnej grupy „wdów bez określonego zawodu”. Na ogół były to rodziny zamożne. Wdowy żyły dostatnio i opłacały studia z kapitałów zgromadzonych za życia swoich małżonków. Dwoje studentów wykazało, że rodzice ich aktualnie pozostają bez stałego zatrudnienia.

Z sześciu zawodów lub grup zawodowych nie pochodził ani jeden żydowski student UJ. Wśród młodzieży studenckiej z Podgórza nie było dzieci właścicieli i dzierżawców dóbr ziemskich, oficerów wojska, żandarmerii i policji, rabinów, profesorów szkół wyższych i średnich oraz robotników i rolników. Całość problematyki struktury społeczno-zawodowej studentów i studentek z Podgórza omawiałem, dysponując dużą ilością danych, brakowało ich tylko w wypadku czterech studentów, to jest 1,73% całej omawianej zbiorowości.

Postaram się określić najbardziej charakterystyczne cechy struktury społeczno-zawodowej żydowskich środowisk z Podgórza kształtujących swoje dzieci na UJ. Nie ulega wątpliwości, że tak mocno zaakcentowany burżuazyjny charakter najliczniejszego zespołu studenckiego z Podgórza, przekraczającego połowę ogółu młodzieży (53,68%), wyróżniał to środowisko wśród ogółu studentów żydowskich UJ. Nie było wśród studentów żydowskich UJ pochodzących ze środowisk miejskich drugiego zespołu studenckiego o takim charakterze.

Okazuje się jednak, że układ stosunków społecznych wśród studentów z Podgórza upoważnia nas do wydobycia jeszcze jednej charakterystycznej cechy. Gdybyśmy zsumowali liczbę żydowskich studentów UJ, pochodzących z rodzin „pracowników kwalifikowanych” (12,99%) i rzemieślniczych (7,36%), to okazałoby się, że łącznie jedna piąta (20,35%) żydowskich studentów i studentek z Podgórza wywodziła się z grup produkcyjnych i usługowych. Rzemiosło reprezentuje sferę produkcyjną. Nie ma studentów pochodzących z rodzin robotników najemnych. Tak więc burżuazyjno-produkcyjny (pracownicy kwalifikowani i rzemiosło) charakter pochodzenia społeczno-zawodowego studentów żydowskich z Podgórza (prawie trzy czwarte młodzieży studenckiej – 74,02%), stanowi charakterystyczną cechę proveniencji zawodowej żydowskiej młodzieży studenckiej z Podgórza na Uniwersytecie Jagiellońskim i zdecydowanie wyróżnia to środowisko spośród wielu galicyjskich, miejskich społeczności żydowskich.

Pozostało nam do przedstawienia zagadnienie wyników studiów, jakie uzyskali studenci z Podgórza. Jest to zagadnienie skomplikowane i trudne do zaprezentowania. Znajdująca się w ciągłym ruchu społeczność studencka wymaga specjalnych zabiegów zmierzających do ujęcia w osobnych grupach tych, którzy zakończyli studia doktoratem lub absolutorium, opuścili UJ, pobierając świadectwo odejścia, lub studia porzucili. Osobno należałoby przedstawić także tych, którzy przybyli na UJ z innych uczelni (Kulczykowski 1995:256–313). Jednakże na potrzeby tego niewielkiego studium zastosuję uproszczony system prezentacji tego zagadnienia. By uzyskać możliwość porównania, podam, że w latach 1897–1918 w okresie dużego napływu młodzieży na UJ, wydziały prawa i lekarski znalazły się w centrum zainteresowania młodzieży żydowskiej, przygotowywały one bowiem do wysoko cenionych przez społeczeństwo polskie zawodów. W tym okresie kończyło studia z sukcesem 44,08% studentów żydowskich wydziału prawa oraz na wydziale lekarskim 23,92% studentów i 30,22% studentek. Wydział filozoficzny ciągle pełnił funkcje dokszał-

cające wobec młodzieży pragnącej podjąć studia prawnicze i lekarskie. Przed pierwszą wojną światową zaledwie 6,49% studentów i 10,72% studentek kończyło studia na kierunku wydziału filozoficznego (Kulczykowski 1995: 260–261).

Z 231 żydowskich studentów i studentek z Podgórza 106 osób (45,89%) nie zakończyło studiów na UJ. Niepowodzenia egzaminacyjne prowadziły do porzucania studiów, czyli opuszczania uczelni bez pobrania świadectwa odejścia. Część młodzieży studenckiej, pobierając świadectwa odejścia, przenosiła się na inne uniwersytety, gdzie kontynuowała dotychczasowe lub wybierała nowe kierunki studiów. Wśród studentów żydowskich z Podgórza było 17 młodych ludzi, którzy podjęli studia na dwóch wydziałach. Realizacja takiej decyzji prowadziła do celu kilkoma drogami. Na ogół rozpoczynano studia na wydziale filozoficznym według specjalnie dobranej programu, w zależności od zainteresowań i dalszych planów studenta. Przyszli prawnicy wybierali przede wszystkim wykłady z zakresu filozofii i logiki, a lekarze z nauk przyrodniczych. Niektórzy studenci preferowali inny tryb kształcenia. Nierzadko studenci prawa dopiero po uzyskaniu absolutorium zapisywali się na wydział filozoficzny, gdzie uczestniczyli w wybranych wykładach i seminariach, które miały im ułatwić zakończenie studiów prawniczych w wybranych specjalnościach. Identyczną taktykę kształcenia stosowali studenci wydziału lekarskiego. Dlatego też rodowody z nazwiskami takich studentów figurują w materiałach dwóch wydziałów.

Także studenci poszukujący dopiero swojego miejsca, czyli dokonujący lustracji i oceny uczelni, a na tym tle także własnych szans zdobycia dyplomu, zapisywali się na wydział filozoficzny. Uczestniczyli w wybranych zajęciach i w zależności od wyników dokonanego rozeznania decydowali się na pozostanie na UJ lub odchodzili na inną uczelnię. Rokrocznie na wydział filozoficzny dokonywali wpisu studenci i studentki, którzy po krótkim pobycie, niekiedy nawet jednosemestralnym, wybierali inną uczelnię. Nie muszą dowodzić, że praktyki takie znacznie obniżały końcowe efekty studiów na tym wydziale.

W latach 1866–1918 studia na UJ zakończyło absolutorium 125 studentów i studentek żydowskich (54,11%) z Podgórza. Trzy absolutoria pochodziły z lat siedemdziesiątych (2,40%), jedno z osiemdziesiątych (0,80%), oraz siedem z dziewięćdziesiątych (5,60%). Łącznie do 1900 roku, a więc w ciągu 34 lat akademickich, uzyskało absolutorium na UJ zaledwie 11 studentów żydowskich z Podgórza (8,80%). Jednak następne lata przyniosły znaczny postęp. W ciągu pięciu lat akademickich 1900/01–1904/05 zakończyło studia, uzyskując absolutorium, 18 studentów (14,40%), apogeum zaś przypadło na lata 1905/06–1913/14, kiedy to 48 studentów z Podgórza (38,40%) uwieńczyło trud studiowania otrzymaniem absolutorium. W okresie wielkiej wojny, w latach 1914/15–1917/18 uzyskało absolutorium 29 osób (23,30%). Ostatnia grupa studentów i studentek z Podgórza w liczbie 19 (15,20%), w tym 7 kobiet, uzyskała absolutoria już po zakończeniu wojny, głównie w latach dwudziestych. Tak więc kilkanaście lat akademickich przed wybuchem wielkiej wojny było przysłowiowym złotym okresem studiów wyższych młodzieży żydowskiej z Podgórza na UJ.

W grupie 125 studentów kończących studia uzyskaniem absolutorium znalazło się zaledwie 10 kobiet, 7 z wydziału lekarskiego i 3 z filozoficznego. Natomiast wśród studentów z Podgórza otrzymujących absolutorium dominowali prawnicy, których było aż 97 (84,35%) na 115, ponadto 15 lekarzy i 3 absolwentów wydziału filozoficznego.

Ruchliwość środowiska akademickiego dawała znać o sobie we wszystkich fazach studiowania, zarówno na poziomie uzyskiwania absolutorium, jak i zdobywania stopnia doktora. Nie wszystkie absolutoria doprowadzano do szczęśliwego końca na UJ. Opuszczano uczelnię i wracano dopiero po zdaniu wymaganych egzaminów na innym uniwersytecie, by

na UJ zdawać rygorozę doktorskie. Dlatego też liczba uzyskanych absolutorium nie zgadzała się z liczbą obronionych doktoratów.

Łącznie 99 studentów i studentek z Podgórza w badanym okresie zakończyło studia doktoratem dawnego typu. Ogólnie rzecz biorąc, największą liczbę uzyskanych doktoratów odnotowano w latach poprzedzających I wojnę światową i po jej zakończeniu, a więc podobnie jak w procesie uzyskiwania absolutorium. 77 doktoratów uzyskali studenci wydziału prawa, 19 wydziału lekarskiego, w tym 8 kobiet¹³, oraz 3 doktoraty na wydziale filozoficznym, w tym 2 kobiety¹⁴. Tym jedynym mężczyzną był Joachim Metallman (1889–1942), późniejszy docent filozofii UJ, zamordowany przez hitlerowców (Tatarkiewicz 1967:35). Jeśli mowa o wybitnych Podgórczaninach, to przede wszystkim należy wymienić studenta wydziału filozoficznego Tadeusza Peipera, współtwórcę programu Awangardy Krakowskiej, poetę, prozaika, dramaturgę, krytyka literackiego i teatralnego. Formalnych stopni akademickich Peiper nie zdobywał.

Chcąc w pełni uzmysłowić czytelnikowi, jak niewiele kobiet kończyło w tym czasie studia sukcesem, wymienię w przypisach nazwiska żydowskich absolwentek wydziałów lekarskiego i filozoficznego. Niestety, zdecydowana większość studentek wydziału filozoficznego nie zdobyła żadnych stopni akademickich. 29 studentek wydziału filozoficznego nie pozostawiło po sobie żadnego śladu dokumentującego chęć zdobycia uprawnień zawodowych i naukowych w postaci dyplomów. Także 9 studentek wydziału lekarskiego opuściło UJ bez sukcesu. Nie było to nic wyjątkowego i bynajmniej nie wyróżniało pod tym względem w sensie negatywnym studentek żydowskich z Podgórza. Taki był w okresie pionierskim model studiowania kobiet na ówczesnych uniwersytetach. Na ogół wywodziły się one z rodzin dobrze sytuowanych i nie dyplom, a sam fakt studiowania ceniły w szczególności wysoko.

Jak na tle wyników studiów młodzieży żydowskiej na całym UJ prezentowali się studenci i studentki z Podgórza? W latach 1866/67–1886/87 podjęło studia na UJ 431 studentów żydowskich, czyli średnio zapisywało się rocznie 20,52 studentów, a w latach 1887/88–1896/97 506, to jest 50,60 studentów rocznie. W tym czasie studia młodzieży żydowskiej na UJ miały charakter elitarny. Mimo wyraźnego wzrostu do umasowienia uniwersyteckich studiów wyższych wśród młodzieży żydowskiej było jeszcze daleko. Osiągnięcia studentów były znaczne: w latach 1866/67–1886/87 zakończyło studia z sukcesem 52,90%, a w latach 1886/87–1896/97 63,64% studentów żydowskich. W latach 1897/98–1904/05 rozpoczęło studia na UJ 571 studentów, średnio rocznie 71,37 studentów. Zwiększenie liczby studentów natychmiast odbiło się na wynikach studiów, w tym bowiem czasie 49,74% studentów i studentek otrzymało dyplomy ukończenia studiów. Lata 1905/06–1917/18 to okres umasowienia studiów wyższych wśród młodzieży żydowskiej. Zapisano się na studia na UJ 2412 studentów i studentek, średnio rocznie po 185,54 nowych studentów. Z tej dużej grupy jedynie 28,81% młodzieży studenckiej, to jest 695 osób, zdobyło dyplomy ukończenia studiów wyższych (Kulczykowski 1995: 260–261 i tab. 63, 68, 73, 78). Globalnie rzecz traktując, możemy stwierdzić, że z 3920 żydowskich studentów i studentek rozpoczynających w latach 1866–1918 studia na UJ ukończyło je zdobyciem dyplomów 1529, to jest 39,01% ich ogółu.

¹³ Zakończyły studia lekarskie doktoratem: Helena Hecker (1922), Felicja Hirschberg (1925), Maria Hirschtalówna (1927), Anna Keplerówna (1923), Maria Kragenówna (1912), Antonina Kragenówna (1921), Debora Laserówna (1925), Chana Ryfka Thom (1919).

¹⁴ Doktoraty z historii oraz specjalizację Państwowej Komisji Egzaminów Nauczycielskich w zakresie historia – geografia otrzymały w 1912 roku Chaja Helena Hecker i w 1919 roku Rozalia Gottfriedówna.

Oczywiście, by dokonać jakichkolwiek porównań, musiałem uczynić dane dotyczące studentów z Podgórza w pełni komparatywne z liczbami ilustrującymi te same zjawiska na całym uniwersytecie. W pierwszych dwóch okresach, to jest w latach 1866–1897, z zapisanych 22 studentów 7 ukończyło studia doktoratem (4 prawników i 3 lekarzy), a 3 po uzyskaniu absolutorium, co stanowiło 45,45% ich ogółu. W okresie trzecim, w latach 1897–1905, z 32 żydowskich studentów z Podgórza 9 uzyskało stopnie doktorskie (7 prawników i 2 lekarzy), a dwaj studiujący na wydziałach lekarskim i filozoficznym uzyskali absolutoria. Sprawność nauczania wyniosła 34,38%. W porównaniu do rezultatów studiowania młodzieży żydowskiej na całym uniwersytecie wyniki uzyskiwane przez studentów z Podgórza były wyraźnie niższe. Ciągłe liczba chętnych do podjęcia studiów na UJ była skromna. Elity społeczeństwa żydowskiego z Podgórza nie w pełni jeszcze doceniały drogi awansu, jakie otwierały przed nimi studia wyższe. Dochodziły do tych prawd powoli. Dopiero w latach 1905–1918 następuje przełom. Gwałtownie wzrasta liczba studentów i studentek z tego miasta, przy równoczesnej znacznej poprawie wyników studiowania. Ze 177 studentów i studentek z Podgórza rozpoczynających w tym czasie studia na UJ zakończyło je doktoratem 83, w tym 66 prawników, 14 lekarzy (w tym 8 kobiet) oraz troje z wydziału filozoficznego. Ponadto 18 prawników i troje studentów z wydziału filozoficznego uzyskało absolutoria. Rezultaty nauczania, mimo wielce niesprzyjających warunków wojennych, były wprost rewelacyjne. Aż 104 studentów i studentek z Podgórza, to jest 58,76%, zakończyło studia sukcesem. Jak wiemy, w tym samym okresie efektywność studiów na UJ wyniosła 28,81%. Sukcesy odniesione w ostatnich latach okresu autonomicznego przez żydowską społeczność studencką z Podgórza zdecydowały, że w ostatecznym rozrachunku aż 54,11% pochodzących z tego miasta studentów i studentek zakończyło studia na UJ zdobywaniem dyplomów, co w porównaniu do ogólnouniwersyteckiego wskaźnika wynoszącego 39,1% jest niepodważalnym sukcesem.

Wśród studiującej w okresie międzywojennym na UJ młodzieży żydowskiej znalazłem studentów i studentki, którzy zgodnie z treścią metryk wpisywali miejsce urodzenia Podgórze, mimo że od kilku lat to, dawniej samodzielne, miasto było już dzielnicą wielkiego Krakowa. Takich wpisów znalazłem 83 (Kulczykowski, w druku). Postanowiłem w zakończeniu niniejszego szkicu wykorzystać ten zebrany wcześniej materiał. Okazało się bowiem, że w świetle tego spisu blisko 30 rodzin żydowskich z Podgórza wysłało następne pokolenie młodzieży na studia na UJ. Znalazły się tam następujące nazwiska: Abrahama, Borstein, Dunkelblum, Ferber, Friedenberg, Glasser, Glasner, Goldberg, Goldberger, Gottfried, Gunzig, Hecker, Hermann, Herzog, Hirschberg, Horowitz, Immergluck, Kragen, Krieger, Landwirth, Lichtig, Markowicz, Menasche, Rubinstein, Seiden, Spira, Stern, Susser oraz Wald. Ponad jedna trzecia z wymienionych żydowskich rodzin z Podgórza wysłała na studia na UJ więcej niż jedną osobę. Ponadto zestawienie to ujawniło grupę 44 studentów i studentek urodzonych w Podgórzu i pochodzącą z rodzin, które do 1918 roku nie wysyłały swoich dzieci na studia na UJ. To był ich debiut. Wśród nich znalazły się następujące nazwiska: Anhalt (Edward i Maurycy), Bachner (Jakub i Feiweł), Beckman, Berhang, Breiter, Brenner, Brennerówna, Diamant, Fallek, Frunkłówna, Haas, Kaufmanówna, Klotz, Kraus, Landsberger, Linderówna, Lipschutz, Oberlaender, Perlmutter, Pisekówna, Pufeles, Randówna (Franciszka i Ryfka), Rosenberg, Rozenzweig, Schonberg, Schreier, Singerówna, Strumpfner, Treller, Trellerówna (Ewa i Laura) Uebersal, Voglerówna, Waldmann, Wandstein, Zimend i Zwiefach.

Ujawniły się więc dwie tendencje: kontynuacja utrwalonej już tradycji kształcenia na UJ następnych pokoleń studentów – już w inteligentnych rodzinach, oraz poszerzenie

frontu działań kształceniowych poprzez włączenie do tego procesu nowych rodzin żydowskich z dawnego miasta Podgórza. Omówiony wyżej materiał źródłowy utwierdza nas w przekonaniu, że elity żydowskie społeczności Podgórza całkowicie zostały przekonane, iż kształcenie na poziomie wyższym jest koniecznością chwili, a realizacja tego chwalebnego celu ich obowiązkiem. W ciągu dwudziestu jeden lat akademickich okresu międzywojennego (1918–1939) 299 żydowskich studentów i studentek urodzonych już w Krakowie, a co najważniejsze zamieszkających w 22 dzielnicy w Podgórzu, podjęło studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Były wśród nich 83 studentki (27,76%). W tym czasie 308 studentów i studentek żydowskich z różnych regionów Polski znalazło mieszkanie w dzielnicy Podgórze (Kulczykowski, w druku).

BIBLIOGRAFIA

- Banach J. (1989), *O dwóch herbach miasta Podgórza*, „Rocznik Krakowski”, t. 55.
- Bardel F. (1901), *Miasto Podgórze. Jego powstanie i pierwszych 50 lat istnienia*, Kraków.
- Bieniarzówna J., Malecki J.M. (1985), *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796–1918*, Kraków.
- Kulczykowski M. (1963), *Kraków jako ośrodek towarowy Małopolski Zachodniej w drugiej połowie XVIII wieku*, Kraków.
- Kulczykowski M. (1995), *Żydzi – studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie autonomicznej Galicji (1867–1918)*, Kraków.
- Kulczykowski M., *Żydzi – studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1918–1939*, w druku.
- Malecki J.M. (1978), *Jeszcze o początkach Podgórza i jego nazwie*, „Rocznik Krakowski”, t. 49.
- Podgórze w dziejach wielkiego Krakowa, Materiały sesji naukowej odbytej 17 kwietnia 1999 roku*, Kraków 2000, [w:] J.M. Malecki (red.), *Kraków w dziejach narodu*, wstęp J. Wyrozumski.
- Przeorski T. (1931), *Połączenie ze stołecznym królewskim miastem Krakowem królewskiego wolnego miasta Podgórze*, [w:] *Kraków. Rozmieszczenie granic 1909–1915*, Kraków.
- Tatarkiewicz W. (1967), *Filozofia w Uniwersytecie Jagiellońskim od XVIII do połowy XX wieku*, [w:] S. Mikucki (red.), *Studia z dziejów wydziału filozoficzno-historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CXXXIX, Prace Historyczne, z. 16, Kraków.
- Żbikowski A. (1994), *Żydzi krakowscy i ich gmina w latach 1869–1919*, Kraków.
- Żółciak J. (1996), *Zarys przemian dziejowych miasta Podgórze oraz wsi Płaszów, Rybitwy, Przewóz – historycznych miejscowości Dzielnicy XIII (wybrane zagadnienia)*, [w:] J. Żółciak (red.), *Wolne królewskie miasto Podgórze, Płaszów, Rybitwy, Przewóz. Zarys przemian historycznych*, Kraków.